

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨ ਦੀ ਵੇਦਨਾ

ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮੈਨ,

ਸਿਵਿਲ ਲਾਈਨਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ।

E-mail : jaspreetsurnamekaur@gmail.com

ਪਰਵਾਸ ਕਰਨਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕੰਮ ਪੰਦਿਆਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਕਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਸ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਬਿਹਾਰ ਜਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਂ ਕੇ ਵੱਸਣਾ ਦੋਵੇਂ ਪਰਵਾਸੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕੇ ਪੇਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸਹੁਰੇ ਜਾਣਾ ਵੀ ਪਰਵਾਸ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਕੁੰਜਾਂ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ/ਕਾਰਨ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਵਾਸ ਉਪਰੰਤ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ, ਵਰਗ, ਸਮੂਹ ਉੱਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੱਥਲੇ ਪੇਪਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ, (ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਨਸਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ) ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪੱਛਮੀ ਰੰਗਤ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਚਾਹ ਕੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ‘ਆਪਣੇ ਦੇਸ’ ਵਜੋਂ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਪੱਛਮ ਨੇ, ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੁਖਾਵੀਆਂ, ਮਹ ਭਿੱਜੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਪ੍ਰਤੀ ਹੇਜ਼, ਮੋਹ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਮੁਲਕ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ,

“ਮੈਂ ਪਰਦੇਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ
ਨਾ ਘਰ ਨਾ ਬਾਰ
ਨਾ ਕੋਈ ਪਤਵਾਰ
ਸੂਰਤ ਮੇਰੀ ਏਨੀ ਉਲਝੀ
ਔਕੜ ਸਗਲ ਦਿਸ਼ਾਵੀਂ
ਨਾ ਆਪੇ ਹੀ ਸੋਝੀ ਕੋਈ

ਨਾ ਮੇਰਾ ਸੰਸਾਰ।”¹

ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਨਾਂ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

“ਨਸਲੀ ਬੁੱਲੇ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਡੰਗਣ
ਪੌਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮਹੁਰਾ
ਜਿੰਦ ਅਜੇਹੀ ਫਸ ਬੈਠੀ
ਜੋ ਲਟਕੇ ਵਿਚ-ਵਿਚਕਾਰ।”²

ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਚੰਦਨ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ

“ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ
ਪੁਰਾਣੇ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡਦਾ ਨਹੀਂ, ਨਵੇਂ ਮਾਹੌਲ ਤੋਂ
ਉਹ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ
ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ
ਦੇਸ਼ ਵਾਪਿਸ ਪਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ।”³

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਗੰਧਲਾਪਣ ਉਸ ਨੂੰ (ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ) ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਜਿਣਸੀ ਮਾਹੌਲ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ। ਪੱਛਮ ਦੀ ਭੋਗਵਾਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਝੁੰਜਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਤੰਦ ਵੀ ਜਿਸ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਇਹ ਸੋਚ ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ।

“ਇਸ ਥਾਂ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ
ਲੋਕੀਂ ਟਿੱਚਰਾਂ ਕਰਦੇ
ਜਿਸਮਾਂ ਦਾ ਸਭ
ਪਾਣੀ ਭਰਦੇ
ਇਸ ਬਾਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਲੀ
ਆਪੋ ਧਾਪੀ, ਖਿੱਚੋ ਖਿੱਚੀ
ਕਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਿਕਾਂ ਦੇ
ਆਸ਼ਕ ਬਣ ਬੈਠੇ ਨੇ।”⁴

ਪੱਛਮ ਦੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵਪਾਰੀਕਰਣ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਗਰਮਾਹਟ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। “ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ

ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ (Innocence) ਸਹਿਜਤਾ ਅਤੇ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।”⁵ ਸੁਰਜੀਤ ਸਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਿਆਕਰਣ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸੀ ਵਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

“ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਹਨ, ਪੁੱਛਦੇ ਪੁਛਾਉਂਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਡੀ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਜਾਨਵਰ ਲੈਂਦੇ ਨੇ ਲੋਕ
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਗਰਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਸ ਦੌਲਤ ਦਾ ਸੇਕ
ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰੋਗੇ ਪਰ, ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਠੰਡਕ ਤੁਸੀਂ।”⁶

ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਜਿਣਸੀ ਮਾਹੌਲ ਪਰਵਾਸੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਰਾਹੋਂ ਖਦੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। “ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਜ਼ਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜਿਣਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਕ ਸੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਤੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ 'ਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਪਰੰਪਰਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਟੁੱਟਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮੁੱਚਾ ਅਸਤਿਤਵ ਖੁਰਦਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”⁷ ਇਕਬਾਲ ਰਾਮੁਵਾਲੀਆ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ:

“ਘਰ ਦੇ ਉਸਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ
ਉਸਰ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਜਿੰਦਰੇ
ਵਿਆਹ ਕਾਰਡਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ
ਛਪ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਲਾਕ-ਨਾਮੇ
ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਸੰਗਲੀਆਂ ਜਨਮਦੀਆਂ ਨੇ
ਚੂਚਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ
....ਹਾਦਸੇ ਰਿੜ੍ਹ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।”⁸

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸੋਚ ਉੱਪਰ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਤਾ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨੀ ਸਹਿਜਤਾ, ਸਾਦਗੀ, ਨਿਰਮਲਤਾ ਅਤੇ ਦਰਿਆਇਲੀ ਹੈ ਓਨੀ ਹੀ ਪੱਛਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਭੱਜ ਦੌੜ, ਰਫ਼ਤਾਰ, ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰੀ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰਗੁੱਲ ਹੈ। ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਝੱਸ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:

“ਮਸ਼ੀਨ ਨੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਨੋਟਿਸ ਭੇਜਿਆ ਹੈ
ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚਲਾਵੇਂਗਾ
ਜਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚਲਾਵਾਂ?
ਬੰਦੇ ਨੇ
ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ
ਨੋਟਿਸ ਤੇ

ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮੋਹਲਤ ਮੰਗੀ ਹੈ।”⁹

ਔਰਤ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਮਰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ ਅਤੇ ਮਰਦ ਔਰਤ ਦੀ ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਮਿਲਣੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਸਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦ ਲੋਹਾ ਮੰਨਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਵੀ ਸੁਖਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ

“ਕੌਣ ਚਾਹੇਗੀ
ਬਾਹਰ ਪਸਰੀ ਹੋਈ
ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਭੈ ਖਾਹ
ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮਾਂ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੀਆਂ
ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਉਸਰੇ
ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਚ ਕੈਦ ਹੋ
ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨੱਕ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਲਈ।”¹⁰

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਸੁਖਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਕਿਉਂ’ ਵਿਚ ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਉਸ ਲਿਜਲਿਜੇ, ਬੇਸੁਰੇ, ਨਕਲੀ ਅਤੇ ਮਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਵਲੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦੇ ਹੈ। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਅਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਉਪ-ਭੋਗਵਾਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਧੀਨ ਜੀਵਨ ਜਿਉ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਜੀਵਨ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਕੇਵਲ ਧਨ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲੈਣਾ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?”¹¹ ਇਸ ਬਾਬਤ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:

“ਕਿਉਂ?
ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ਰੂਫੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ
ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਬੇਅਰਥ ਬੀਤ ਗਈ
ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਜਾਵੇਂਗਾ ਏਨੇ ਪੈਸੇ
ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਘਰ, ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਕਾਰਾਂ
ਤੇ ਇਹ ਜੋ
ਤੈਨੂੰ ਲਿਲੁਕ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਹਰ ਸਾਲ
ਨਵਾਂ ਸਟੋਰ ਖਰੀਦਣ ਦੀ
ਐਵੇਂ ਬਹਾਨਾ ਲੱਭਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈਂ,
ਪਾਰਟੀ ਕਰਨ ਦੇ
ਤਾਂ ਕਿ
ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ 'ਤੇ ਤੇਰਾ ਰੋਹਬ ਬਣਿਆ ਰਹੇ
ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਤੈਨੂੰ
ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਆਖਦੇ ਮਿੱਠੀ ਛੁਰੀ।”¹²

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਕੇ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੋਝੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸੀਮਾਬੱਧ ਸੋਝੀ ਅਤੇ ਬੇਸਮਝੀ ਨੂੰ ਉਹ ਇਸ ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਵੇਦਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।

“ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਵਿਚ
ਗੇਰੇ ਤੇ ਕਾਲੇ ਵਿਚ
ਪੱਬਾਂ ਦੀ ਰੌਣਕ ਤੇ
ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ
ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ
ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ
ਦੱਸੋ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿੱਡਾ ਜੀ?
ਸਾਡੀ ਸੀਮਾ ਤੇ
ਬੇਸਮਝੀ ਜਿੱਡਾ ਸੀ।”¹³

ਸੋ, ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਉੱਪਰ ਪੁੱਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਭਰਪੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ, ਵਲਵਲਿਆਂ, ਬੇਬਸੀ, ਤੌਖਲੇ, ਡਰ, ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ, ਖੁਸ਼ੀ ਆਦਿ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਜੁਬਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਦਿਸਹੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਇਹ ਇਸ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, “ਨਜ਼ਮ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ”, ਅੱਗ ਦਾ ਸਫ਼ਰ
2. ਉਹੀ
3. ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਚੰਦਨ, “ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਸਲੇ”
4. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, “ਨਜ਼ਮ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ”
5. ਡਾ. ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਗਾਸੋ, “ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ- ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ”
6. ਸੁਰਜੀਤ ਸਖੀ
7. ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਚੀਮਾ, “ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ- ਪਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰੋਕਾਰ
8. ਇਕਬਾਲ ਰਾਮੂਵਾਲੀਆ, “ਕਵਿਤਾ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਦੀ ਹੈ”
9. ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ, ‘ਸੁਰਤੀ’
10. ਸੁਖਿੰਦਰ, “ਇਹ ਖ਼ਤ ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਿਖਾਂ”
11. ਡਾ. ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਗਾਸੋ, “ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ- ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ”
12. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ
13. ਸੁਖਪਾਲ ਸੰਘੇੜਾ, “ਭੂਤ ਨਗਰੀ”